

TARIXIY VA BADIY ASARDA IQTIBOS SAN'ATINING QO'LLANISHI ALISHER NAVOIY ASARLARI MISOLIDA

Ismoilova U.M.

ADU Adabiyotshunoslik (o'zbek adabiyoti) mutaxassisligi, magistr

E-mail: ashurovaumida199@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisda iqtibos san'atining o'ziga xosliklari, uning badiiy va tarixiy matnda qo'llanishidagi farqlar Alisher Navoiy asarlari misolida ko'rib chiqiladi va xulosalar beriladi.

Kalit so'zlar: badiiy san'atlar, iqtibos, tarixiy asar, badiiy asar, g'azal, doston.

ABSTRACT

In this thesis, the peculiarities of the art of quotation, the differences in its use in artistic and historical texts are considered and concluded on the example of Alisher Navoi's works.

Keywords: fine arts, quotation, historical work, artistic work, ghazal, epic.

Iqtibos san'atiga ilmi maoniyini o'rgangan ko'plab olimlar turlicha ta'rif berganlar. Husayn Voiz Koshifiy she'rda aynan, matniga o'zgartirish kiritilmagan holda keltirilgan Qur'on oyatlari va hadislarini iqtibos deb hisoblagan. Atoullloh Husayniy esa Qur'on va hadisdan olingani holda manbasini aytmasdan matnda keltirilgan parchani iqtibos deya baholagan va uning to'rt xil ko'rinishini – aynan keltirilgan va mazmunga muvofiq tushgan, aynan keltirilgan, ammo boshqa mazmuni ifodalovchi, qisman o'zgargan va mazmunga mos keladigan hamda ham shaklan, ham mazmunan o'zgarishga uchragan holatini tasniflagan. Uning lug'aviy va istilohiy ma'nosiga esa quyidagicha ta'rif bergan: “Iqtibos lug'atta ilm o'zlashtirmoq va o't olmoq ma'nosida ham keliptur. Atash vajhi birinchi ma'nosig'a ko'ra zohirdur, ikkinchi ma'nosig'a ko'ra Qur'on va hadisni nur va ayshu surur vositalarin hozirlamoqta o'tqa o'xshatmoq va alardin bir nimani kalomg'a aning ziynatu ravnaqi uchun kiritmakni nur va ayshu surur vositalarin hosil qilmoq uchun o't olmoqqa o'xshatmoq”¹. Yuqoridagi fikrlardan anglashiladiki, iqtibos san'atining asosiy vazifalaridan biri aytilayotgan fikrning jozibasini orttirish, uni muqaddas manbalardan olingan parchalar vositasida “ziyolantirish”dir. Yana shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, iqtibos faqatgina aytilayotgan fikrni yanada ziyatlash uchungina emas, balki uni rad etib bo'lmas haqiqat darajasiga ko'tarish va dalillash maqsadida ham qo'llanilishi mumkin. Bunday holat, asosan, din tarixi yoki payg'ambarlar tarixiga bag'ishlangan asarlarda

¹ Хусайний А. Бадойиъ ус-санойиъ.Т.,1981.Б.243

ko'zga tashlanadi. Misol sifatida Alisher Navoiyning "Tarixi anbiyo va hukamo" asarida keltirilgan iqtiboslardan biriga e'tibor qaratamiz: "Muxtasari budurkim, Yunon mulkida Aqsus shahrida Daqyonus otlig' maliki jabbor bor emishkim,.. uluhiyyat da'vosi qilur ermish. Va bu as'hobi kahf, ba'zi rivoyat bila aning mulkning buzurgzodalari va ba'zi rivoyat bila, navvob va mulozimlari ermishlar va musulmon erkandurlar... Daqyonus bu holdin voqif bo'lub, alarning qatli fikrida bo'lmish. Alar bu holni ma'lum qilib, ittifoq birla shahrlaridin qochib,.. qo'ychi dag'i alarg'a qo'shulub, qo'ychining iti ham erishib, Rahim otlig' g'orga kirmishlar. Va alarning adadida taraddud bor, nachukkim, "Kalomi majid" xabar berurkim, "sayaquluna salosatun robiuhum kalbuhum va yaquluna xamsatun sodisuhum kalbuho'm rajman bilg'aybi va yaquluna sab'atun sominuhum kalbuhum"². Keltirilgan parchada as'hobi kahfning zolim podshohdan qochib, g'orga berkinganlari va u yerda qancha muddat qolganlari bayon qilinib, bu ma'lumotning manbasi sifatida Qur'oni karimning "Kahf" surasi 22-oyati ko'rsatilgan va bu iqtibos o'z o'rnida aytilayotgan fikrni muqaddas manbalar vositasida dalillash vazifasini bajargan.

Endi iqtibosning badiiy matnda qo'llanish holatiga nazar tashlasak. Alisher Navoiy o'zining badiiy ruhdagi asarlarida iqtibosni aksariyat hollarda butunicha emas, balki bir qismini keltiradi yoki o'sha iqtibos manbasiga ishora qiladi. Masalan, "G'aroyib us-sig'ar" devonidagi 535-g'azalda keltirilgan iqtibosni olaylik:

Yo falak berdi yig'i, ko'r aylagan Ya'qubning
Ko'zlari ochilmoq uchun mohi Kan'on mujdasin.³

Ushbu baytda yorining hajrida ko'zlari Ya'qub alayhissalom singari ko'r bo'lib qolgan oshiq yorining vasli xushxabarini eshitgandan so'ng qorachiqlariga nur qaytgani ifodalangan va iqtibos sifatida "Yusuf" surasining 96-oyatiga ("Xushxabarchi kelgan chog'ida, u(ko'ylak)ni uning yuziga tashlaganida, yana ko'radigan bo'ldi...") ishora qiladi. Ya'ni oshiqning holi xuddi o'g'li Yusufning hajrida yig'layverganidan ko'r bo'lib qolgan Ya'qub alayhissalomga o'xshaydi. Kan'ondan keltirilgan o'g'li Yusuf alayhissalomning ko'ylagini ko'zlariga surtgan otaning yana ko'rish imkoniga ega bo'lishi esa yor vasliga yetish xushxabarini eshitgan oshiqning ko'zlariga yana nur qaytishiga qiyoslanadi. Ayni Atoulloh Husayniyning ta'rifida keltirilgani kabi muallif oyatning nuridan baytning ziynati uchun ustalik bilan foydalanadi va bu orqali ham asarning o'qishliligini ta'minlaydi, ham o'z badiiy mahoratini namoyon etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. I жилд. Фан – Т.:2000.
2. Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. XVI жилд. Фан – Т.:2000.
3. Атоуллоҳ Ҳусайний. Бадойиъ ус-санойиъ. Адабиёт ва санъат нашриёти – Т.:1981.
4. Sh.Sirojiddinov, D.Yusupova, O.Davlatov. Navoiyshunoslik. Tamaddun – Т.:2018.
5. Qur'oni karim.

² Навоий А. Мукаммал асарлар тўплами. 16-жилд.Т.,2000.Б.178

³ Навоий А. Мукаммал асарлар тўплами. 1-жилд.Т.,2000.Б.420